

İngilis yazıçısı və ədəbiyyat tənqidçisi, modernizmin ciddi şəkildə müdaxiləsi zamanı roman janrında islahatlar aparan nəzəriyyəçilərdən biri. V. Vulfun estetik görüşləri Londonun şimal-qərbində yaşayan yazıçıları, tənqidçiləri, rəssamları, sənətşünas və filosofları birləşdirən Blumsberin dərnəyində formalaşmışdır. Bu dərnəyin üzvləri əsas diqqəti fəlsəfəyə və dünya üzrə mənəvi cəhətdən yoxsullaşmış incəsənətin taleyinə yönəlmişlər. Doroti Riçardsonun başçılıq etdiyi psixoloji roman məktəbinə aiddir. Yazıçı əsərlərinə “düşüncə axını”ndan kəskin şəkildə fərqlənən “bu-xovsuz düşüncə” texnikasını tətbiq edir. Söhbət mümkün və vacib olan metoddan-ıdrak üzərində nəzarətdən və fikrin məntiqli ifadəsindən gedir. Həmin məktəbin üzvləri kimi Vulf da gündəlik gerçəkliyin təsvirinə can atmır, diqqəti həyatdan daha yuxarıda mövcud olan, çətin dərk olunan və mürəkkəb psixoloji amillərin məntiqli açılışına yönəldir. Onun yazdığı romanlar texniki cəhətdən ənənəvi viktorian romanlardan xeyli dərəcədə fərqlənir. Bütün yaradıcılıq boyu özünün yaratdığı doktrinaya sadıq qalaraq, Vulf irəliyə sürdüyü nəzəriyyəni praktiki olaraq həyata keçirir.

Vulf XX əsrdə esse janrını davam etdirərək parlaq nümunələr yaradır. O, müasir bədii nəsr janrında yazılan əsərlər və klassik ədəbi nümunələr barədə polemikaya səbəb olan çoxlu tənqidi məqalələrin müəllifidir. Vulf realist və naturalist yazıçıların yaradıcılığını ümumiyyətlə ədəbiyyatdan kənar elan etməyə cəhd göstərir. Bundan çıxış edərək o, Qolsuorsi, Bennetta və Qardi kimi yazıçıları da materialist adlandırır.

V. Vulf özünün estetik görüşlərini kütləvi mühazirələrində, xüsusilə “Xüsusi otaq”, “Adi oxucu”, “Müasir bədii nəsr” kimi əsərlərində açıq şəkildə təqdim edir. O, psixoloji nəsrin xüsusiyyətlərini nəzəri və praktiki cəhətdən əsaslandıraraq özünün fəlsəfi düşüncələrini oxucuya ustalıqla çatdırır. Sonda Vulf təkcə ingilis ədəbiyyatında gedən prosesləri deyil, bütövlükdə Avropa və dünya ədəbiyyatında gedən prosesləri, yazıçıların yaradıcılıq meyillərini tədqiq edən məktəb yaratmış olur.

“Ədəbiyyat qəzeti”nin bu sayında məşhur ingilis qadın yazarı Virciniya Vulfun “Müasir bədii nəsr” yazısını ixtisarla təqdim edirik.

Virciniya VULF

İngiltərə

Müasir bədii nəsrə gözucu nəzər yetirəndə belə, incəsənətə indiki yanaşmanı keçmişlə müqayisə etmək istəsək, müəyyən dərəcədə dəyişildiyini görmək mümkündür. Belə ki, sadə vasitə və materiallardan istifadə edən Fildinq yaxşı yazıb, Ceyn Ostin isə daha yaxşı yazıb. Lakin onların imkanını bizim indiki vəziyyətlə müqayisə etdikdə, yaratdıqları şedevrlərin heyvətəməz dərəcədə sadəliyinə valeh olursan. Əgər analogiya aparmaq üçün ədəbi proseslə avtomobilin yaranma prosesini götürsək, bu müqayisədə ədəbiyyat açıq-aşkar udular. Biz yaxşı yaza bilmədik; yeganə bizim görə bildiyimiz iş bir istiqamətdən digərlərinə doğru hərəkət etməyi öyrənməkdən ibarətdir, vəssalam. Bizim dairəvi hərəkət bacarığımız quşun uça biləcəyi məsafədən belə aydın görünür.

Biz bu mövqedən baxanda, öz yerimizin harada olduğunu çətin ki, müəyyən edə bilərik. Düz yolda qalxan toz kütləvi olaraq gözümüzü tutduğu üçün biz keçmişin yanında çox aciz olduğumuzu görürük. Bizdən yaşlılar bu döyüşdə qalib çıxıblar və onların qalibiyyəti göz önündədir. İndi biz bu qalıbların etdiklərini təkrarlamaqdan özümüzü zorla saxlayırıq.

Ədalət naminə qeyd edək ki, onların mübarizəsi bizimlə müqayisədə az sərt görünür. Bu məsələni ədəbiyyat tarixçiləri həll etməlidirlər. Onlar təyin etməlidirlər ki, biz bədii nəsrin tarixi inkişaf mərhələsinin əvvəlindəyik, ortasındaydıq, yoxsa sonundaydıq. Bu məsələdə biz tərəf olduğumuzdan yerimizi müəyyən edə bilmək zorundan kənardayıq. Biz yalnız dostluğa, ya da düşmənçiliyə aparan

mövcud yollardan keçməyi bacarıyıq. Bəzən də düz yolda azırıq. Mənə elə gəlir ki, artıq nəticə çıxarmağın vaxtıdır.

İndi biz klassiklərlə mübahisə aparmaq fikrində deyilik. Əgər bu gün biz mister Uelslə, mister Bennetto ilə və mister Qolsuorsi ilə müəyyən dərəcədə razılaşmırıqsa, buna səbəb onların əsərlərinin

Müasir bədii nəsr

də təsvir etdikləri canlı mühitdə baş verən çatışmazlığı qeyri-məntiqi izahlarla barışmadığımızdan irəli gəlir. Bu da doğrudur ki, biz onlara borcluyuq və doğrudan da ləyaqətli yazardılar. Biz qeyri-şərtsiz olaraq mister Xardiye, mister Konradiyə və az da olsa, mister Xadsona öz hörmətimizi, minnətdarlığımızı soruyub saxlayırıq. Lakin biz onların yaradıcılığını ayıq başla təhlil edəndə görürük ki, onlar çox iş görə bilərdilər, lakin etməyiblər. Bu gün bizim bacarıqsızlığımızın əsası onların yaradıcılıqda buraxdığı boşluqla əlaqələndirilməlidir. Bütün bu saysız-hesabsız uğurları və çatışmazlığı bir cümlə ilə ifadə etmək olduqca çətin-dir. Biz məyusluğumuzu bildirməklə heç də onları günahlandırmırıq. Lakin bir mərhələ olaraq bizlər öz gücsüzlüyümüzün əsasını o boşluqda axtarmalıyıq. Əgər bir söz birləşməsi ilə ifadə etmək lazımsa, biz onları materialist adlandırmalıyıq. Çünki onları ruh maraqlandırmayıb. Ruhsuz bədii ədəbiyyat ingilis ədəbiyyatı tarixinə yamaqdır. Mən istəyirəm ki, sözlərimdə kifayət qədər onlara olan məhəbbətimi qorumağa çalışım. Lakin bədii yaradıcılıq sahəsində tənqid böyük-küçük tanınamalıdır. Söhbət ədəbiyyatdan gedəndə o, bütün gerçəkliyi ilə təhlil olunmalıdır.

Bu üç böyük yazıçının məqsədi ayrı-ayrı olsa da, onları materialist dünyagörüş birləşdirir. Biz mister Uelsin yaradıcılığını ayrıca götürüb baxsaq, görəcəyik ki, o, qarşıya qoyduğu məqsədə çata bilməyib. Lakin hətta bu səviyyədə də o, bizim düşüncələrimizi özünün fatalist saflığı ilə azdırmağa çalışır.

Mister Bennetti ustalıq cəhətdən onlardan müəyyən qədər fərqlənir. O, öz kitablarını o dərəcədə gözəl, əsaslı şəkildə yazı bilir ki, hətta ən tələbkər tənqidçi belə onun yaradıcılığında boşluqları, çapıqları dolduran kifləri çətinliklə görə bilər. Söhbəti çox uzatmadan müəllifdən soruşulur, bütün məharətinizi qəbul etməklə yanaşı, pəncərənin çərçivəsindən otağa soxulan havanı, döşəmənin yarıqlarından qalxan rütubətli üfunəti təsvir etməklə nəyə nail olmağa çalışırsınız? Demək olar ki, məhz bu risk “Qarı nə-nənin nağılları” əsərində artıq özünü qabarıq göstərir. Oradakı Corc Kennon, Edvin Kleyxenger və digər personajlar həmin riskin məhsullarıdır. Romanın personajları var-dövlət içərisində yaşayırlar. Məsələ bundadır ki, onların nə üçün

və necə yaşadıkları sual doğurur. Onlar Beş Şəhərdəki rahat villalarını tez-tez tərk edib gedirlər. Məqsədləri odur ki, birinci dərəcəli dəmiryol vaqonlarında vaxt keçirsinlər. Saysız-hesabsız düymələri və zəngləri basmaqdan həzz alsınlar. Bu cür həyat tərzinin məntiqi nəticəsi olaraq onları irəlində nə gözlədiyi məlum deyil. On-

ların istəkləri Braytonun otelində kef etməkdən uzağa getmir.

Mister Uelsi materialist hesab etmək üçün təkcə onun əşyaların fakturasına xüsusi əhəmiyyət verməsi kifayətdir. Nə-həng əşyaların yaradılmasına sərf etdiyi vaxta onun ağılı, təfəkkürü həddindən artıq səxavət göstərir. O, doğrudan da səmimi qəlbdən materialist olaraq üzərinə böyük işlər götürən dövlət çinovnikinə bənzəyir. Yazıçının ideyası və gətirdiyi faktlar adama elə görünür ki, təsvir etdiyi personaj bütün istəklərini həyata keçirə bilər. Amma yazıçı bu məsələdə insan amilini, onun kobudluğunu, incəliyini və digər xüsusiyyətlərini nəzərə almır. Müəllifin personajları Con və Piter göyləri və torpağı dağıdıcı tənqidlə darmadağın edirlər. Məgər obrazların kamil olmayan naturalarına öz ideyalarını səxavətlə şamil etməsi yazıçını usandırmırmı?

Biz mister Qolsuorsinin vicdanlı və humanist olduğunu bilirik və ona böyük hörmət bəsləyirik. Əsərlərinin səhifələrində axtardığımızı tapa bilmərik. Lakin biz materialistlər tərəfindən yazılmış əsərlərə ümumi yarlıq ona görə yapışdırırıq ki, onlar gərəksiz əşyalar, heç bir maraq oymayan hadisələr barədə yazırlar. Onlar öz istedadlarını və ustalıqlarını bu cür lazımsız əşyalara sərf etməklə onları

həqiqi və əbədi varlıq kimi təqdir etməyə çalışırlar.

Etiraf etməliyik ki, biz onlardan həddindən artıq çox şey tələb edirik. Bundan əlavə, biz tələbkərliyimizi sübut etmək üçün hər hansı bir dəlil gətirməkdə də çətinlik çəkirik. Müxtəlif vaxtlarda bu məsələ müxtəlif cür səslənir və nəticəsiz qalır... Lakin zamanında bu sual yenə də baş qaldıracaq. Biz yenə də oxuduğumuz romanı qatlayıb kənara qoyanda dərin-dən nəfəs alıb deyəcəyik: “Bunu oxumağa dəyərdimi?” Ümumiyyətlə, yazıçının məqsədi nədir? Mister Bennett zaman-zaman insan ruhunun varlığına işarələr edir və beləliklə, özünün materialist görüşlərindən kənarlaşmağa çalışır. Lakin o hansı düyməni basdığından fərqi nə varımı? Onun əsərlərində həyat sürüşür. Adama elə gəlir ki, həyatda onun üçün qiymətli heç nə yoxdur. Əsərlərindəki dumanlıq bizi məcbur edir ki, onun təsvir etdiyi fiqurdan istifadə edib bütün işləri yoluna qoyaq. Mövcud vəziyyətdə tənqidçilər həqiqi mənada buna meyillidirlər. Qeyri-aydınlığı çatışmazlıq kimi qəbul etməklə bizim ədəbiyyatımız və o cümlədən, ədəbi tənqidimiz zərər çəkir. Yuxarıda adları qeyd olunan yazıçıların əsərlərində bizim axtardığımız bədii nəsrin ən müasir formasında zühur etməsinin arzusundayıq. Biz onların tərəddüdlər qalasıdan qorxaqcasına boylanın mistik arzularını ruh, yoxsa həqiqət adlandırmaq? Obrazın geydiyi rəngbərəng libas və məntiqə uyşmayan düşüncələri yazıçı ruhundan imtina edir. Azmış kimi, hələ bu görkəmdə irəliləməyə də çalışırlar. Adama bəzən elə gəlir ki, müəllifi bütün bunlardan çəkirdən amil ona məxsus olan azad fikirdən irəli gəlir. Azad fikir onu məcbur edir ki, yaratmaq istədiyi vicdansız, zalım qəddar hökmdar yazıçını məcbur edir ki, komediya yaratsın, faciə yaratsın, məhəbbət təsvirləri versin. Əgər onun ölən personajları birdən canlanıb ayağa dursalar, həmin tiranı tamam başqa, müasir formada geyinmiş görürlər. Müasir yazarlar da bu boşluqdan “bəhrələnmək” romanlarında həmin zalım qəddar personajın şıltaqlığına tabe olurlar. Müasir romanlar forma xatirinə yazılır. Biz zaman-zaman bir çox halda tərəddüdlərlə qarşılaşırıq. Görəsən, doğrudanmı bu həyata oxşayır? Roman doğrudanmı belə olmalıdır? Ətrafa baxanda görürsünüz ki, həqiqi həyat ona bənzədilən həyatdan çox-çox uzaqdır.

Amma burada bir məsələ də var. Müasir ingilis materialistlərini müasir rus yazarlarının yaradıcılığı ilə müqayisədə götürsək, tamam başqa mənzərənin şahidi olarıq. Bizim materialistlərin əsərləri soyuq və cansızdır. Təkcə Çexovun “Qusev”i bütün materialist yazarlarımızı nümünə ola bilər. Odur ki, müasir nəsrimizin öyrənməyə böyük ehtiyacı vardır.

Tərcümə etdi:
Zakir ABBAS
amkədar jurnalist

